

Fenrisulven sluppet løs

-Grundtvig og det revolutionære demokrati i 1830

Ugudelighed. Djævelsk revolution. Opløsning af det gudgivne samfundshierarki. Sådan kan man i få stikord sammenfatte Grundtvigs holdning til demokrati i hans første større, udtrykkeligt politiske skrift, *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen*.¹ Denne 72 sider store pjece blev skrevet og publiceret op mod årsskiftet 1830-31 under indtryk af de forudgående måneders europæiske revolutioner og disse revolutioners danske genklange. Dens emne og budskaber var selvsagt præget af de politiske konjunkturer, men udtrykte dog i disse særlige former en række af forfatterens karakteristiske, mere varige grundholdninger.

Skriftet er sjældent blevet studeret siden – velsagtens især fordi det rummer meget, der strider åbenlyst mod opfattelsen af Grundtvig som stamfar til det, danskere opflaskes til at betragte som på én gang ærkedansk og ærkedemokratisk ved det moderne danske politiske system.² Undervisningsministeriets officielle *Demokratikanon* fra 2008 fremhæver f.eks. digterpræstens ”umådelig[e] indflydelse på udviklingen af det danske demokrati gennem de seneste 150 år” og tilføjer, at han ”om nogen [var] frihedens forkæmper i Danmark”, også selv om han længe tog – som det diplomatisk formuleres – ”forbehold for indførelse af demokrati” (*Demokratikanon* 2008; jf. Jespersen 2007: 146-157; Dam 1983).

Mere nøgternt har blandt andre Ove Korsgaard i sin nyligt udkomne, fine lille bog om Grundtvig som samfundstænker konfronteret modsætningen mellem pionérdemokraten Grundtvig og den indædte antidemokrat Grundtvig. Korsgaard anerkender Grundtvigs skarpe, udtrykkelige kritik af demokratiet, men påpeger også, at demokratikritik var normalt i 1800-tallet. Derfor, påpeger han, bør vi snarere se Grundtvigs ”bidrag til nationsdannelsen” i hans hyldest til ’folket’ og hans fordring om et folkesamfund i modsætning til det gamle standssamfund (Korsgaard 2012: 18f, 28-31. Jf.

også f.eks. Nevers 2011: 86-89).

Dette mere nuancerede forsøg på at fastholde Grundtvig som demokratisk-national legitimeringsfigur ved at fremhæve hans folke- og folkelighedsbegreb på bekostning af hans demokratiopfattelser kan være ganske frugtbart i flere henseender. Men for den, der vil studere demokratiets idé- og begrebshistorie synes Korsgaard's tilgang at ville forbigå, *hvor* exceptionelt radikal og eksplicit udfoldet denne demokratikritik var – også i hans egen samtid.³

Jeg vil her i stedet søge at udforske Grundtvigs demokratikritik i *Politiske Betragtninger* som karakteristisk udtryk for det, den franske tænker Jacques Rancière har udpeget som et traditionsstærkt ”had mod demokratiet”, midt i et tankeværk, der samtidig viste sig føjeligt nok til at kunne omformes til et eksplicit demokratisk standpunkt og senere inddrages i fremherskende demokratiske legitimeringsformer (jf. Rancière 2006). For at belyse dette vil jeg dels undersøge pjecens idémæssige og begrebslige relateringer af demokratibegrebet til andre grundbegreber som revolution, folk, oplysning og offentlighed, betragtet inden for en politisk-historisk handlingskontekst kendetegnet ved den europæiske revolutionsbølge i 1830-31, dels udpege karakteristiske indre modsætninger i teksten, der kunne udgøre grundlag for senere holdningsændringer hos Grundtvig og derigennem senere paradoksale foreninger mellem demokratikritik og demokratisk legitimering.

Julirevolutionen og den danske offentlighed

I 1790 havde den engelske skribent Edmund Burke kritiseret den første franske revolution gennem en polemik mod sit eget hjemlands revolutionsentusiaster. Her fire årtier senere forholdt Grundtvig sig på lignende måde nu til grundproblemer i moderne politik ved at hudflette de dominerende røster i den danske offentlighed, der var blevet vakt af nye europæiske revolutioner.

Som så mange andre af periodens politiske uroligheder havde denne nye revolutionsbølge sit epicenter i Paris. Den franske juli-revolution i 1830 brød ud, da kong Karl den Tiende under påskyn-delse fra sin regeringsleder Jules de Polignac søgte at stække den voksende politisk liberale opposition ved bl.a. at indskrænke pres-sefriheden drastisk og opløse den nyvalgte lovgivende forsamling.

Oppositionen protesterede energisk under påberåbelse af *charte* – forfatningen for det genoprettede Bourbon-monarki efter kejser Napoleons omstyrtelse i 1814-15. Efter de begivenheder, der i tilbageblik blev navngivet de 'tre glørværdige dage' (*les trois glorieuses*), var Bourbon-styret væltet og 'folkekongen' Louis-Philippe af Orléans-slægten udpeget som ny regent. En tilpasset udgave af chartet tjente som grundlag for en ny orden med et mere liberalt udtryk.

Det blev startskuddet til flere nationale og liberalt orienterede politiske protester rundt om i Europa. Flere tyske fyrster blev af tvunget afgørende politiske indrømmelser. Belgien rev sig løs fra det hollandske overherredømme og grundlagde en selvstændig, konstitutionelt-monarkisk stat. En polsk selvstændighedsbevægelse rejste sig mod det russiske overherredømme. Den led nederlag, men vakte betydelig deltagelse i vesteuropæiske offentligheder (Church 1983).

Hele denne bølge af konflikter medførte betydelige forandringer i de politiske offentligheder og kulturer. Den masseappellerende og konfliktfyldte politiske debat, man havde set under den første franske revolution, genopstod i nye skikkelser i 1830'erne og 1840'erne. Politisk liberale og konservative partistandpunkter stod nu tydeligere og mere direkte over for hinanden, og nye standpunkter til venstre for dem dukkede også op.

I Danmark opstod ingen revolutionær massebevægelse, men i store dele af offentligheden var der kendelig begejstring for juli-revolutionens opgør med den konservative orden, der var blevet etableret på europæisk plan efter Napoleons fald. Julirevolutionen betød "Folkelivets og Folkefrihedens Morgendæmring", Danmarks "Gjenfødelse", bemærkede den unge liberale fører Orla Lehmann i tilbageblik få år senere (Lehmann 1836). Den 'dannede' presse, der i 1820'erne havde debatteret poesi og teater snarere end politiske spørgsmål, blev nu tydeligt gennemtrængt af politiske spørgsmål: trykkefrihed, religionsfrihed, forfatningsreform og social reform (Nygaard 2011b).

Karakteristisk for den liberalt sindede, 'dannede' opfattelse af julirevolutionen og dens efterdønninger var den senere liberale avisredaktør C.N. Davids betragtninger, publiceret i Johan Ludvig Heibergs tidsskrift *Kjøbenhavns flyvende Post*. David var ganske vist langt fra tilhænger af revolutionen som forandringsform eller af

demokratiet som styreform. Den ”raae, uvidende Masse” skulle ikke have indflydelse. Men han fremhævede ”det Maadehold og den Lovformelighed”, hvormed denne specifikke revolution nu var blevet gennemført, og hvorved den adskilte sig fundamentalt fra den første franske revolutions ”Friheds- og Lighedssvimmel” (David 1830, især nr. 98).

I andre kredse var der udtalt skepsis. Den enevældige Frederik den Sjette og hans regering frygtede en gentagelse af den første franske revolution, blot i større, europæisk format – med monarkens egne ord: en ”Helveles Plan” for uroligheder i alle lande (Jensen 1831: 76). En lignende skræk kom til udtryk i korrespondancer mellem de mere konservative dele af den dannede samfundselite, f.eks. hos den senere biskop J.P. Mynster, der i oktober 1830 bemærkede: ”Det er en Gæring, som udbreder sig over hele Europa, som har blot jordiske Øiemed, og hvor Alt synes at skulle afgjøres ved Pøbelens fysiske Styrke” (Bagge & Engelstoft 1945: 3).

Men disse konservative holdninger stod ikke stærkt i offentligheden. Mens de moderate hyldester til julirevolutionens lovydighed dominerede datidens genvakte politiske presse, var Grundtvigs pjece sigende nok den eneste synlige undtagelse fra den regel, at grundlæggende negative vurderinger af julirevolutionens Frankrig kun blev luftet i privat korrespondance. Grundtvig var sig dette fuldt bevidst: ”[J]eg venter mig snarere Klaps end Klap for min Umage”, skrev han til vennen B.S. Ingemann, der erklærede sig enig i, at Grundtvigs holdning var ”stik imod de Flestes Synspunkter” (Grundtvig 1882: 106 & 109). Og nok vakte Grundtvigs pjece tilstrækkelig interesse til at udkomme i et andet oplag kort efter, foruden en tysk oversættelse (Erslew 1843: 512; Jf. også Rudelbach 1841: 88). Men det var karakteristisk, at den ene af de kun to samtidige anmeldelser af skriftet uden videre kunne affærdige pjeceskriveren som ”mystiker”, mens den anden anmeldelse hovedsagelig brugte pjecen som afsæt til at udfolde sin egen, moderat-liberale forståelse af det nye Frankrig (*Blätter* 1832: 484; Schmidten 1831).

Karakteristisk for den almindelige mening var det også, at selv mange af revolutions skeptikerne ikke uden videre kunne støtte de gamle, afsatte magthavere. J.P. Mynster havde f.eks. ”intet imod, at Hertugen af Brunsvig faaer sine Himmelraabende Synders retfærdige Straf, at Fyrsterne mindes om, at de ikke kunde gjøre Alt hvad

de ville, at de lapsede Adelsmænd, og den ørkesløse og vellystige Hær af Diplomater ydmyges, men for en Bondekrigs Rædsler ønskede jeg gjerne Europa forskaanet” (Ibid.) Og Ingemann bemærkede over for Grundtvig, at han nok i hovedsagen var enig i kritikken, men også mente, at ”det Brud paa Chartet, der foranledigede dets rasende Omstyrning, var væsentligt og vigtigere, end du antager” (Grundtvig 1882: 109).

På denne baggrund træder radikaliteten i Grundtvigs forehavende tydeligere frem: en uforbeholden, skarpt formuleret og udfoldet fordømmelse af den nye revolutionsbegejstring og dens politiske implikationer, fremsat i den gryende politiske offentlighed som et led i kampen om denne offentligheds politiske farve og karakter samt om retten til at tale på dens vegne – og i sammenhæng med en kritik af et demokratibegreb, som ellers stort set ikke gjorde sig gældende i den samtidige danske debat om 1830-revolutionerne.

Politiske Betragtninger

Lad os kort se på tekstens ydre form, inden vi går videre til indholdsanalysen. Pjecen er forholdsvis fyldig, som nævnt 72 sider. Titlens flertalsform – *Politiske Betragtninger* – har betydning: Pjecen er sammensat af fire dele, der knyttes sammen ved at belyse aspekter af én og samme grundholdning, men ellers godt kan læses uafhængigt af hinanden: 1) *Om Oprør*, der er en energisk kritik af den nylige franske julirevolution og af revolution og demokrati i bredere forstand; 2) *Om Rigs-Dage*, der viderefører demokratikritikken i en mere generel, principformulerende stillingtagen til spørgsmålet om repræsentative politiske forsamlinger – navnlig for så vidt som disse forsamlinger skal påtage sig lovgivende eller andre foreskrivende funktioner; 3) *Om Skrive-Frihed*, der taler for en ”velordnet Skrive-Frihed”, en offentlighed af de ’dannede’, som et bedre alternativ til en formel rigsdag; og 4) *Om Danmark og Holsteen*, der forsvarer danskhedens sag mod den tyske indflydelse fra holstenerne i den danske helstat.

Hans holdninger til julirevolutionen hang således tæt sammen med aktuelle danske debatter, men fungerede samtidig som en slags overgribende ramme om hans politiske stillingtagen som helhed. Heri kan man se hans særlige kobling af revolution, demokrati, oplysning og almindelig ordensopløsning.

Pøbelens og de oplystes revolution

For Grundtvig var julirevolutionen ikke 'de tre glørværdige dage', gennemført af 'folket'. Den var tværtimod "de parisiske Skole-Drenges Ridder-Spil i Hunde-Dagene", helt uberettiget vendt mod Frankrigs "ældgamle Konge-Slægt", gennemført af en uhellig alliance mellem den altid voldsberedte pøbel og de "høit oplyste Avis-Skrivere" (6, 11, 13).⁴ Her var ikke tale om en ny, mådeholden type revolution, sådan som David og andre liberale hævdede, men om en genoplivning af den gamle revolutions anarki og tyranni i former, der meget vel kunne vise sig værre, fordi de risikerede at blive bestandige. Havde man først givet pøbelen adgang til den politiske scene, ville den være meget vanskelig at få ud igen:

[D]en Stat er i Grunden opløst, som maa skifte Øvrighed, hver Gang Pøbelen faaer i Sinde at gjøre sig lystig, og de halvvoxne Knøse, eller dog umyndige Ungersvende, der naturligviis sværme for de herskende Ideer, og beregne aldrig Følgerne, vil sætte sig i Spidsen, og hvor altsaa *Stats-Roret* aabenbar er i *Pøbelens og Børnenes Hænder* (12).

Gav 'de oplyste' først efter for pøblen, ville de blive presset til stadig større indrømmelser, indtil "Pøbelen forlanger deres Hoveder at spille Kegler med". Denne destruktionsproces ville kun kunne afbrydes, hvis der kom "en Jette igjen, som forstaaer bedre at behandle baade Pøbel, Avis-Skrivere, og haabefulde Ynglinger!" (16). Med andre ord: Her var brug for mere end de almindelige menneskers handlinger, som intet kunne stille op over for revolutionens indre, prædeterminerede udvikling – en autoritær førers guddommelige indgreb. Grundtvig syntes i den sammenhæng at hente inspiration i Napoleon som figur, ligesom han tidligere havde gjort (Grundtvig 1815).

Et folk havde således under ingen omstændigheder ret til oprør mod sin egen hersker – heller ikke under påberåbelse af en skreven forfatning som den franske, der i Grundtvigs øjne blot var "et Stykke Papir" (15). Derimod havde et folk ikke kun ret, men ligefrem *pligt* til at rejse sig i protest, hvis det blev underlagt en *fremmed* hersker, dvs. en hersker fra et andet folkeslag. Grundtvig så sådanne ærværdige opstande i tyskernes kamp mod Napoleon to årtier tidligere og i grækernes helt nylige løsrivelse fra Osmannerriget. Denne

type opstand ville ikke føre til bestandig opløsning, men til enhed og gensidig agtelse mellem ”Høie og Lave” i folket (10f).

Revolution og demokrati

Den fremherskende revolutionsbegejstring var ifølge Grundtvig ikke mindst farlig, fordi den ikke kun angik noget fransk, men udtrykte de herskende ”Døgn-Vildfarelser” (16): den fejlagtige, demokratisk orienterede oplysningstænkning, der havde sit udspring i 1700-tallets Frankrig og i Grundtvigs øjne også lå bag den første franske revolution.

Særligt grelt stod disse vildfarelser i modsætning til de nordeuropæiske traditioner for rolig udvikling og folkelig hengivenhed for fyrsten – traditioner, der stod særligt stærk i Danmark som selve ”*Moder-Skiødel*” i statshistorien som helhed (7). I Danmark havde folkets samlede stænder, ”Geistlighed, Borgerskab og Endeel af dets Adel”, i 1660 truffet den ”*mageløse* Beslutning (...) af egen fri Villie og fuldberaad Hu at overdrage deres elskelige Herre-Stamme den [dvs. magten], naturligviis til landsfaderlig Brug og fælles Bedste” (66f). Den nyere danske udvikling byggede med andre ord på en vellykket samfundskontrakt mellem folk og konge samt på en sund, organisk og dyb rodfæstning af den nye tids oplysningstanke, ”saa Almuen har vundet en Grad af Frihed og Oplysning, og alle Stænder en Lighed i Forpligtelse og Rettigheder, som man forgiæves nogen andensteds søger samlede” (63). Oplysning, frihed og lighed var således agtværdige principper i Grundtvigs øjne, men kun for så vidt som de udsprang af folkets egne organiske traditioner og ikke af revolutioner. Han undlod at drage det, som mange andre samfundskontraktteoretikere har anset for en nødvendig følgeslutning: at folket selv havde ret til at opløse den indgåede kontrakt.

Graden og formerne af den rette frihed, lighed og oplysning var altså traditionsfunderede. Men de forskellige folkeslags traditioner var for Grundtvig at se selv betinget af biologisk-materielle, gud-givne forhold: Frankrig og de øvrige middelhavslande, der havde indgået i Romerriget, var ifølge ham ”kun at betragte som Overgangs-Punkter i *Middel-Alderen*, hvor aldrig noget rigtigt Folke-Liv kunde udvikle sig, fordi de fra Norden indvandrede Skarer blev Herrerne, og de gamle Indbyggere Trællene, og det Hele en cha-

otisk Blanding af stridige Elementer, som i en bestandig Giæring maatte fortære hinanden". Nordeuropæerne stod stærkere, fordi deres blod var blevet rensed i samme proces (7f). Det var af samme grund, at de demokratiske vildfarelser trådte så meget stærkere frem i Sydeuropa.

Ingen af disse blods- og folkeforskelle ændrede dog ved, at demokratiet var en vildfarelse, uanset hvor det dukkede op. Grundtvig forbandt her i almindelighed demokratibegrebet med læren om "den fuldkomne Frihed og Lighed" – en "Stat, hvor Alle vil have Deel i Raadet" (18, 19). Og dette var væsensidentisk med selve samfundsordenens nedbrydelse: "[I] alle Samfund af videre Omfang (...) er den demokratiske Forfatning Samfundets sidste Olie, hvorpaa Opløsningen umiddelbart følger" (21). Demokratiet var "Pøbelens Selvraadighed", der "staaer for os, som *Fenris-Ulvens* Løsning af sine Lænker til Verdens Undergang" (55).

For at understrege demokratiets umulighed som politisk ideal lignede han den demokratiske stat ved en bondehusholdning, hvori husdyrene ville bestemme (19). Billedet var langt fra tilfældigt valgt. Demokratiet *var* for ham et fæenes herredømme. At en meget stor del af menneskeheden derved blev frataget status af egentlige mennesker, var ham ganske bevidst. Han skelnede mellem "de laveste Klasser, som vi ei kan kalde andet end Fæ" og "dem vi erkiende for vore virkelige *Med-Mennesker*", dvs. de dannede eller oplyste – altså den gruppe, der havde evnerne til at vide bedre, men dog alligevel ofte begik fejl i Grundtvigs øjne (19, 20). Demokratiets overdragelse af politisk magt til de lavere klasser lod "Alt (...) udgaae fra dem, der har *mindst Begreb om det Hele, mindst Indsigt* i Sammenhængen, og *mindst Sind* til at gjøre Meer for Andre, og opoffre Meer for det Hele, end de nødes til" (20).

Hvad Grundtvig afskyede i demokratiet, var dermed især det, Jacques Rancière har udpeget som dets bestandige anfægtelse af enhver hierarkisk samfundsorden – og dermed som grundlag for et indgroet had til demokratiet hos de herskende og deres tænkere. Her gælder det ikke demokratiet som statsforfatning eller samfundsform, men som "den særlige magt hos dem, der ikke har flere beføjelser til at styre end til at underordne sig", som den skandaløse form for "overlegenhed, der ikke bygger på nogen anden titel end selve fraværet af overlegenhed" (Rancière 2006: 46f & 41).

Ved at være de ukvalificeredes herredømme var demokratiet for Grundtvig at se også udtryk for *egoismen* som en grundkraft, der ansporede mennesket til opsætsighed mod såvel Gud som det etablerede, rette samfundshierarki – både hos den snæversynede pøbel og blandt de 'oplyste', der krævede magt ved at påberåbe sig "en vis luftig Vor-Herre, ved navn *Fornuften*". Revolutionen og de demokratiske vildfarelser var udtryk for den moderne tids "Selv-Klogskab (under Navn af 'Tro paa sin egen Fornuft), Selv-Raadighed (under Navn af Selv-Stændighed), "Egen-Nytte (under Navn af Omsorg for sig selv)". Alle som én var de "Under-Verdenens Guder", altså udtryk for "Ugudeligheden" (22-24). Derimod syntes de nationale opstande for Grundtvig at udtrykke en pligt mod de gudgivne nationale grundforskelle. Hvor demokrati og revolution således var udtryk for menneskeviljen mod Gud, var forsvaret for de nationale skel også et forsvar for menneskehedens egen lydighed mod både Gud og de rette verdslige myndigheder.

Igen kan man se forbindelser til traditionelle indvendinger mod demokratiet med rødder tilbage til Platon, der – som Rancière sammenfatter det – karakteriserede demokratiet som en samfundstilstand, hvori bekendelsen til abstrakte love dækkede over de egoistiske individers herredømme for deres egen nydelses skyld (Rancière 2006: 36). Men her er også væsentlige, specifikke formtræk. Grundtvig nøjes ikke med, som Burke fyrré år før, at forfægte staternes historiske traditioner i kampen mod revolution, demokrati og oplysningstænkning. Han fører også revolutionen og demokratiet helt tilbage til det egensindige menneskes trods mod Gud.

I den henseende kunne hans standpunkt siges at nærme sig den franske katolske revolutionskritiker Joseph de Maistre, der i midten af 1790'erne karakteriserede revolutionen som "satanisk" og som "radikalt ond", rodfæstet i menneskets egenvilje og fornuftshævdelse imod Guds vilje (de Maistre: 59 og 54). Ifølge de Maistre havde revolutionen karakter af en art langstrakt guddommelig hævnakt, som menneskene intet kunne stille op imod, en tugtelse til genfundet lydighed mod Gud og den rette, monarkisk-kristelige samfundsorden.

Grundtvigs principielle anerkendelse af frihedens og lighedens principper og hans socialkontraktlige opfattelse af den danske enevældes etablering adskilte ganske vist også Grundtvigs tanke-

verden betragteligt fra de Maistres, ligesom Grundtvig heller ikke udfoldede nogen systematisk lære om historisk prædetermination og underkastelse i stil med franskmandens. Og om Grundtvig har studeret de Maistre, står ikke klart. Men der *var* visse ligheder mellem de to i betragtningen af revolutionens ugudelighed og indre, prædeterminerede udviklingscyklus. Og det var især ved disse tanker, at Grundtvig placerede sig et stort stykke til højre for de øvrige danske royalister.

Underdanighedens orden

Så vidt Grundtvigs udtrykkelige kritik af demokratiet og dets forbindelser til revolution, fejlagtig oplysning og alt for radikale lærer om frihed og lighed. Men hvad var det ideale alternativ, Grundtvig så for sig – og dermed den position, hvorfra han kritiserede demokratiet. Han formulerede her udtrykkeligt – atter med udgangspunkt i Gud – et ideal om ”den reen-monarchiske Forfatning” (21), dvs. et enevældigt monarki, hvis borgerideal nok skulle indarbejde principper om frihed og lighed, men også skulle være kendetegnet ved hierarkisk underdanighed: den ”sande Gudsfrygt, Ydmyghed, Nøisomhed, Beskedenhed, Føielighed og Menneske-Kiærlighed, (...) Ærbødighed (...)” (24). Denne orden skulle være strengt kontrolleret. Pøbelen og de demokratisk-fejlagtigt ’oplyste’ skulle tie eller holdes tavse, og ingen politiske partiskel måtte træde frem (19f, 40). Her skulle heller ikke være nogen foreskrivende politisk folke-representation over for kongen – ja, det skulle endda efter Grundtvigs opfattelse være strengt forbudt overhovedet at ytre ønske om en ”Rigsdag” (53).

Ganske vist var Grundtvig også i denne sammenhæng en erklæret tilhænger af trykkefriheden. Det samme gjaldt dog på denne tid langt fra kun de liberale forkæmpere for pressefriheden, men også de enevældige myndigheder, der fra 1799 og frem atter og atter bekendte sig til trykkefrihed og åndsfrihed, alt imens de strammede censuren (Jørgensen 1944: 29-100; Rubin: 309ff). Og til trods for, at Grundtvig selv i 1826 var blevet idømt varig forhåndscensur af sine skrifter efter at have polemiseret skarpt mod universitetsteologen H.N. Clausens rationalisme, var hans skitsering af den rette trykkefrihed i *Politiske Betragtninger* da også yderst restriktiv. Ikke

kun den nu afsatte franske konge, men også den danske regering gav skribenterne alt for frie tøjler, bemærkede han. Og det var til skade for ”baade Læse-Nytten og Skrive-Konsten” (50, jf. s. 11). Trykke- og skrivefrihed burde ikke gælde generelt, men gøres til et ”Privilegium for den *dannede Deel* af Folket”, dvs. ”de *studeerte Folk* (...) i deres myndige Alder”, som ville skrive opbyggeligt (46, 49). I denne betydning hørte skrivefriheden det moderne monarki til, mente Grundtvig, for – som han skrev – ”hvilken Monarch vil ikke selv have Skrive-Frihed, og give alle frit Forlov til baade at sige og skrive, de er aldeles enige med ham” (43).

Her var således ikke kun tale om en yderst stramt styret pressefrihed, men også mere grundlæggende om en offentlig mening, der skulle være ét med monarkens egen mening – som for sit vedkommende var kendetegnet ved en grundantagelse om enhed mellem monarkens rolle som monark og den konkrete, enkelte persons holdninger. Nogle Grundtvigforskere har udpeget en ”opinionsstyret enevælde” som et stabilt ideal i Grundtvigs politiske tænkning på tværs af hans skiftende holdninger til demokrati (Damsholt 1993; Wählin 1994). Men *Politiske Betragtninger* projekterer snarere en enevældestyret opinion, hvis eneste rolle og eksistensberettigelse skal være hyldest til det bestående system og en stadig bekræftelse af opinionens og folkets enhed med kongen.

Det var på denne baggrund, han i dette skrift, vistnok for første gang i sit liv, formulerede tanken om en folkehøjskole: ”en *Højskole* for *folkelig* Videnskabelighed og *borgerlig* Uddannelse” (50f). Dette kunne lyde som en demokratiseringsfordring, men pjecens øvrige præciseringer af det folkelige og det borgerlige lægger snarere op til at tolke dette som en fordring om uddannelse af borgerne til ærbødige undersåtter for kongen – den *sande* oplysning og dannelse i skarp modsætning til den demokratiske vranglære.

Heldigvis besad netop danskerne særligt fine forudsætning for netop sådan en dannelse. Som nævnt var det danske folk mere og sundere oplyst end andre, og dette gjaldt endda også almuen, som hertillands var af samme ”Kiød og Been” som folket. Derfor kunne den danske almue gennem oplysning efterhånden ”hæves til en langt friere Stilling, end de fleste andre Landes” (25).

Grundtvig understregede dog også energisk, at denne udvikling hen mod frihed og lighed ikke måtte forstås som en fordring om li-

gestilling af folk og almue: ”*Forskiel* maa der altid blive i en Stat, der netop som *eet* Legeme maa have forskellige Lemmer, og forgaaer, naar Haanden vil være Hoved, eller Øret være Øie” (25). At overse ulighedens nødvendighed var netop demokraternes store fejl. *Folket* måtte blive et egentligt folk, men under det måtte der være en *almue*. Og inden for folket skulle der ikke så meget herske lighed som gensidig agtelse mellem ”Høie og Lave” (10f). Nok kunne Grundtvig atten år senere, da grundloven for det nye, konstitutionelt-monarkiske Danmark var vedtaget – uden hans stemme – erklære: ”*Standertiden* er forbi, nu skal *folketiden* komme” (Grundtvig 1849: 81). Og endnu sytten år senere rejste den nu meget gamle Grundtvig sig til forsvar for den valgtret, der var tilkendt store dele af den voksne mandlige befolkning – imod den politiske højrefløj, der ville stække den menige vælgers betydning ved den reviderede grundlov af 1866. Men i hvert fald i 1830-31 var der stærke levn af standsskel at spore i hans tale om *folket*.

Oppositionel praksis

Meget af dette kan synes at pege i retning af et politisk slægtskab mellem Grundtvig og den yderste religiøst-mystiske højrefløj i det tidlige 1800-tals Europa – et slægtskab, som også faldt hans politiske pjeces få samtidige anmeldere i øjnene (*Blätter* 1832: 484; *Schmidt* 1831: 433-35, 442-44). I lyset af senere politiske erfaringer kan hans biologismer og hans foragt for store menneskemasser som ’fæ’ give ganske kedelige associationer. Men hans *Politiske Betragtninger* rummer også elementer og tolkningspotentialer, der kan pege i andre retninger. Ikke alene bekendte han sig som nævnt til oplysning, dannelse, frihed, lighed og folkelighed som almene principper, der var blevet til sund virkelighed under den danske enevælde. Der var også gennemgående elementer i pjecens polemik mod demokratiet og den fejlagtigt overdrevne frihed og lighed, som kunne synes at stritte imod dens generelle budskab om kongelydighed.

Først og fremmest var der en skarp performativ modsætning mellem den ydmyge undersåtposition, kongetroskab og snævre of-fentlighedsideal, som teksten prædikede, og det, teksten selv søgte at *gøre* i sin funktion af politisk handling. Frem for blot at støtte Frederik den Sjettes egne specifikke politiske handlinger og hold-

ninger forudsatte teksten et behov for at kæmpe i offentligheden på *vegne* af enevoldsmagten. Forsvaret for kongemagten gjaldt da også denne styreform grundlæggende funktioner og principper snarere end den specifikke konges person eller holdninger, som Grundtvig stort set ikke omtalte. Så selv om Grundtvig som politisk teoretiker på det eksplicitte plan generelt syntes at antage en fuldstændig overensstemmelse mellem monarkiet som funktion og monarken som person, udviklede han her som politisk aktør et skel mellem monarkiets princip og den konkrete monarks politik. I praksis viste det sig dermed ikke at være kongen, men snarere Grundtvig selv, der tilkendtes retten til at tale offentligt og definere monarkiets 'sande' indhold.

Dette kom ikke mindst til udtryk, når Grundtvig i sine tanker om trykkefriheden syntes at klandre den danske konge for ikke at være konge nok. Derved agerede Grundtvig reelt langt mere oppositionelt, end han selv ville være ved. I praksis udfordrede han enevoldskongens suverænitet og udviklede et nyt, særligt parti-standpunkt i den danske offentlighed: en enevoldshyldende, men dog selvstændigt tænkende, skrivende og handlende konservatisme. I denne henseende, snarere end på det eksplicitte niveau, kunne teksten siges at nærme sig idealet om en opinionsstyret enevælde – og at indgå i kampen om at tale på denne opinions vegne. Grundtvig gik således hinsides sin undersåtposition ved at tiltage sig retten til at tale politisk, og han udnyttede denne ret til at udfolde et så egenartet og på mange måder radikalt standpunkt. For så vidt kunne man betegne denne talehandling som et skridt til demokratisering af den politisk-diskursive praksis.

Grundtvigs standpunkt var dog stadig bemærkelsesværdigt modvilligt til at generalisere denne ret til at tale ud fra særstandpunkter – altså intolerant over for andre holdninger end Grundtvigs egen: De, der tænkte og talte anderledes end Grundtvig selv, burde tie, enten af egen vilje eller under en 'jættes' tvang. Ikke desto mindre kunne man i selve det praktiske brud med kongemagten i dens realt eksisterende former ane et aspekt af Grundtvigs politiske praksis, der ved at blive udvidet og generaliseret kunne danne afsæt for mere demokratiske holdninger.

En beslægtet modsætning træder frem, hvis man ser nærmere på Grundtvigs skarpe sondring mellem illegitimt, ugudeligt oprør

mod egen hersker og legitim, gudssanktioneret opstand mod fremmed hersker. På det eksplicite plan var denne modsætning skjult af Grundtvigs karakteristiske antagelse, at det var ganske ligetil at skelne mellem egne og fremmede herskere. Men hvornår var en hersker nationsfremmed? At Napoleon var det over for tyskerne, virkede måske ligetil. Men hvad med den danske konge, som i 1831 herskede over en multietnisk, flersproglig, og politisk sammensat helstat, og som i den egenskab langt fra stillede sig som forkæmper for det danskes eneret? De realhistoriske forhold stod på dette punkt fjernt fra de klare skel mellem folkeslag, som i Grundtvigs tekst blev fremstillet som eviggyldig, gudsbestemt virkelighed.

Her viste sig et grundskel mellem teksten erklærede kongetroskab og dens nationalistiske værdigrundlag. Og netop gennem hævdelsen af de nationale skel som gudsbestemte kunne Grundtvigs tekst også åbne for den ganske revolutionære implikation, at det danske folk med Gud som støtte kunnen rejse sig til kamp mod den danske helstatsmonark, der ikke alene var utilstrækkeligt monarkisk, men også utilstrækkeligt dansk. Grundtvigs nationalisme syntes således i visse henseender at trække i andre retninger end hans almindelige politiske overvejelser over revolution, oprørsret og demokrati.

Konklusion

Ved at undersøge Grundtvigs *Politiske Betragtninger* fra 1830-31 finder vi således et politisk sprog og standpunkt, der er tydeligt forbundet med de fremherskende tendenser i samtidens offentlighed i øvrigt. Grundtvigs organismetænkning, pøbelfrygt, åndsannelsesfordring, hans afvisning af 'partivæsenet', hans insisteren på enhed af frihedsudvikling og orden, hans bekendelse til social ulighed som en nødvendighed og hans bekendelse til 'folket' og det danske – alle disse træk ved hans tænkning var langt fra specifikt grundtvigske i sig selv. I en vis udstrækning sagde Grundtvig det samme som andre debattører, blot i lidt andre former.

Men nogle af disse særlige former var med til at gøre Grundtvigs standpunkt markant og, om ikke absolut specifikt, så i det mindste tydeligt hans eget. Det var således signifikant, at Grundtvig trådte offentligt frem med en for sin samtid usædvanlig – og, ikke

mindst, usædvanligt skarp og særegent formuleret – fordømmelse af julirevolutionen. Og mens teksten rummede adskillige referencer til 'folket' og til 'friheden' som centrale, positivt ladede begreber, markerede afvisningen af den alt for vidtstrakte frihed, lighed og folkesuverænitætstænkning en usædvanligt tydelig distancering til tidens nye politisk liberale retorik. Alligevel markerede han samtidig, at han heller ikke helt hørte til blandt enevoldsmonarkiets almindelige beundrere. Hans kombination af en usædvanlig veneration for helstatens enevoldsmonarki og en særdeles skarpt formuleret fordring om national udvikling gav hans standpunkt et selvstændigt præg, der i sine praktiske implikationer snarere pegede mod opposition og protest end mod ligefrem lydighed. Anskuet i det lys var der intet mærkeligt i, at Grundtvig senere kunne skifte eksplicit holdning til demokratiet, eller at han kunne tages til indtægt for vidt forskellige politiske projekter. I Grundtvigs tankeverden kan man til stadighed finde demokraten og demokratikritikeren i både tæt omfavelse og indre strid.

Noter

- 1 Denne artikel bygger på et oplæg til Grundtvigcentrets seminar 'Grundtvig og det nationale fællesskab', Aarhus Universitet 4. juni 2013. Den har nydt godt af både diskussionerne på selve seminaret og gode kommentarer fra *Slagmarks* redaktion og anonyme fagfællebedømmere.
- 2 I senere genudgivelser og samleudgaver af hans værker leder man forgæves efter denne titel. Efter to danske oplag i 1830-31 og en tysk udgave året efter gik der over 160 år, før teksten i 1994 blev genoptrykt med kommentarer i tidsskriftet *Grundtvig-Studier*. Litteraturen om Grundtvig som politiker og som politisk tænker ignorerer denne piece eller omtaler den kun i forbifarten – med undtagelse af to studier: (Damsholt 1993 og Wählin 1994).
- 3 Jf. til demokratibegrebets danmarkshistorie (Nevers 2011 & Nygaard 2011a).
- 4 Her og i senere lignende parenteser henvises til sidetal i (Grundtvig 1831).

Litteratur

- Bagge, Povl & Povl Engelstoft, red. (1945): *Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne*, bd. 1, København: Gyldendal.
- Bjørn, Claus (2007): *Grundtvig som politiker*, København: Anis.
- Blätter für literarische Unterhaltung* (1832), nr. 112.
- Church, Clive (1983): *Europe in 1830: Revolution and Political Change*, London: Allen & Unwin.
- Dam, Poul (1983): *Politikeren Grundtvig*, Århus: Aros.
- Damsholt, Tine (1993): "Kongehånd og folkestemme. Grundtvig og den opinionsstyrede enevælde", *Nornesalen* 1993, s. 52-60.
- David, C.N. (1830): 'Breve til en Politicus paa Landet', *Kjøbenhavns flyvende Post*, nr. 98, 99, 100, 101 & 109.
- Demokratikanon* (2008), <http://pub.uvm.dk/2008/demokratikanon/kap16.html> (9. juni 2013)
- Erslew, Thomas Hansen (1843): *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814 til 1840*, bd. 1, København: Forlagsforningens Forlag.
- Grundtvig, N.F.S. (1815): *Europa, Frankrig og Napoleon, en dansk historisk Betragtning*, København: Andreas Seidelin.
- Grundtvig, N.F.S. (1831): *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsten*, København: Den Wahlske Boghandel.
- Grundtvig, Svend, red. (1882): *Grundtvig og Ingemann. Brevveksling 1821-1859*, København: Samfundet til den danske Litteraturs Fremme.
- Jensen, Hans (1931): *De danske Stænderforsamlings Historie*, bd. 1, København: J.H. Schulz.
- Jespersen, Knud J.V. (2007): *Historien om danskerne 1500-2000*, København: Gyldendal.
- Jørgensen, Harald (1844): *Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848*, København: Munksgaard.
- Korsgaard, Ove (2012): *N.F.S. Grundtvig*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Lehmann, Orla [anonym] (1836): "Trykkefrihedssagen V", *Kjøbenhavnsposten* 12. februar.
- de Maistre, Joseph (1814 [opr. 1796]): *Considérations sur la France*, Paris: La Société Typographique.
- Nevers, Jeppe (2011): *Fra skaldsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Nygaard, Bertel (2011a): "Demokratibegrebets gennembrud i Danmark i 1848", *Historiske Tidsskrift* 111:1, s. 37-73.
- Nygaard, Bertel (2011b): *Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Rancière, Jacques (2006): *Hatred of Democracy*, London & New York: Verso.
- Rubin, Marcus (1895): *Frederik VI's Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død*, København: Philipsen.
- Rudelbach, Aandreas Gottlob (1841): "Beiträge zu einer Charakteristik der letzten religiösen Erweckung in der evangelischen-lutherschen Kirche Dänemarks mit Bezugnahme auf die kirchlichen Zustände dort seit 1836", *Zeitschrift für die gesamte Lutherische Theologie und Kirche* 2:2.
- Schmidten, Henrik Gerner von [anonym] (1831): "Politiske Betragtninger, med Blik paa Danmark og Holsteen" [anmeldelse], *Maanedsskrift for Litteratur*, bd. 5, s. 420-46.
- Wählin, Vagn (1994): "Grundtvig i politik op til 1830", *Grundtvig-studier* 1994, s. 59-91.

